

Є.П. Матвієнко  
аспірант

(Прикарпатський національний  
університет ім. В. Стефаника)

УДК 349.3

## ПРОБЛЕМА СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ПЕНСІЯ» ТА ЇЇ ВИДІВ

Розглянуто сутність поняття «пенсія», а саме те, що вона є головним видом матеріального забезпечення непрацездатних громадян, визначено її характерні риси та основні умови пенсійного забезпечення (призначення та виплати того чи іншого виду пенсії) громадян України.

**Ключові слова:** пенсія, грошова виплата, соціальний захист, умови пенсійного забезпечення, стаж та заробіток.

Рассматривается сущность понятия «пенсия», а именно то, что она является главным видом материального обеспечения неработоспособных граждан, определяются ее характерные черты и основные условия пенсионного обеспечения (назначение и выплаты того или другого вида пенсии) граждан Украины.

**Ключевые слова:** пенсия, денежная выплата, социальная защита, условия пенсионного обеспечения, стаж и заработок.

Essence of concept «pension» is considered in this article, namely that it is the main type of the material providing of the disabled citizens, certain the typical characteristic and basic terms of the pension providing (setting and payments of that or other kind to the pension) of the citizens of Ukraine.

**Keywords:** pension, money payment, social defense, terms of the pension providing, experience and earnings.

**Постановка проблеми.** Одне з найважливіших соціальних прав людини, яке визнане світовим співтовариством і одержало закріплення у міжнародно-правових актах на всесвітньому й європейському рівнях, – право на соціальний захист у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, а також у старості. Найпоширенішим видом соціального забезпечення є пенсія. Для багатьох пенсіонерів вона є основним джерелом існування після виходу на пенсію. Але в більшості випадків її розмір не відповідає потребам людей. Тому державі необхідно створити систему, яка б гарантувала гідний рівень життя соціально незахищеній категорії населення та була орієнтована на труднощі світової фінансової кризи і складну демографічну ситуацію.

Відповідно, **метою** статті є визначення сутності поняття «пенсія» та основних умов пенсійного забезпечення громадян України, аналіз норм чинного пенсійного законодавства.

**Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.** Правові проблеми соціального забезпечення були предметом дослідження у наукових працях відомих українських (Н.Б. Болотіної, М.М. Папієва, П.Д. Пилипенка, С.М. Прилипка, В.Г. Ротаня, С.М. Си-

вак, І.М. Сироти, І.С. Ярошенка) і російських вчених (В.С. Андрєєва, А.Д. Зайкіна, М.Л. Захарова, Р.І. Іванової, Є.Є. Мачульської, Є.Г. Тучкової). Деякі проблеми пенсійного забезпечення досліджено в кандидатських дисертаціях В.М. Андріїва, Б.І. Сташківа, Б.С. Стичинського.

**Виклад основного матеріалу.** Нині діє трирівнева система пенсійного забезпечення. Вона виявляється насамперед у тому, що виплата пенсій практично всім категоріям пенсіонерів здійснюється за рахунок коштів Пенсійного фонду України і частково – дотацій з Державного бюджету. Ця система гарантує на всій території країни рівні умови та норми, однакові можливості здійснення громадянами України одного з найважливіших соціальних прав.

Найважливішими чинниками розвитку пенсійного забезпечення є рівень економіки, демографічні та інші соціальні проблеми. Усі ці фактори діють у взаємній зумовленості, і їх розгляд дозволить визначити тенденції розвитку пенсійного забезпечення та передумови формування нової системи, яка відповідає цьому етапові розвитку нашої країни [6, с. 46].

*Пенсія* є найбільш поширеним видом соціального забезпечення. У юридичній літературі досить докладно розглянуто питання пенсійного забезпечення, зокрема, розкрито сутність поняття «пенсія», визначено її суттєві ознаки. Дане поняття є багатограним, і серед науковців немає єдиного визначення цього терміну. Отже, пенсія – це:

– періодичні виплати, що проводяться за рахунок коштів соціального страхування з метою матеріального забезпечення робітника, службовця чи його сім'ї у зв'язку з завершенням повного великого циклу його трудової діяльності або у зв'язку з остаточним чи тривалим вибуттям його з числа повноцінних працівників;

– матеріальне забезпечення громадян у старості, по інвалідності та в разі втрати годувальника, а також за вислугу років у вигляді систематичних грошових виплат;

– регулярна (періодична) грошова виплата соціально-аліментарного призначення, що надається особам похилого віку, інвалідам та іншим категоріям громадян, їх сім'ям у випадках, передбачених законом, із суспільних фондів споживання у зв'язку з їх (або особи, на утриманні якої вони знаходяться) минулою трудовою або іншою суспільно корисною діяльністю, яка припинена або замінена більш легкою діяльністю з передбаченої законом поважної причини; виплата, розмір котрої співвідноситься, як правило, з минулим заробітком. Ця виплата є для непрацюючих пенсіонерів основним джерелом засобів існування;

– щомісячні грошові виплати громадянам за рахунок держави для їхнього матеріального забезпечення в старості, в разі інвалідності, втрати годувальника, а також за вислугу років;

– щомісячні виплати з фондів для непрацевдатних, що призначаються у розмірах, співвіднесених з минулим заробітком, особам, які

впродовж установленого строку займалися суспільно корисною діяльністю й досягли певного віку;

– виплата, що проводиться державою у зв'язку з настанням певної обставини у житті людини: досягнення певного віку, інвалідності, смерті годувальника;

– державна виплата з Пенсійного фонду з метою матеріального забезпечення непрацездатних громадян у зв'язку з їх минулою трудовою чи іншою суспільно корисною діяльністю у розмірах, як правило, співвіднесених з минулим заробітком пенсіонера;

– щомісячні грошові виплати, що надаються громадянам при досягненні певного віку, настанні інвалідності, в разі втрати годувальника, а також у зв'язку з тривалою професійною діяльністю [2, с. 37].

Термін «пенсія» (походить від лат. *pensio*, що означає платіж) – регулярна грошова виплата в якості матеріального забезпечення у зв'язку зі старістю, інвалідністю, за вислугу років, при втраті годувальника [8, с. 380].

У тлумачному словнику російської мови С.І. Ожегова слово «пенсія» визначається як «денежное обеспечение за выслугу лет, по инвалидности, нетрудоспособности и т.п.» [4, с. 432].

У 1946 р. Е.І. Астрахановим вперше було запропоновано розгорнене визначення поняття пенсії по соціальному страхуванню: «Пенсія – це періодичні виплати, які проводяться за рахунок засобів соціального страхування з метою матеріального забезпечення працівника, службовця або його сім'ї у зв'язку із завершенням певного великого циклу його трудової діяльності або у зв'язку з остаточним або тривалим вибуттям його з числа повноцінних робітників» [9, с. 364].

В.А. Ачаркан визначає пенсію як «грошове забезпечення, отримуване із суспільних фондів споживання громадянами за наявності в них постійної чи стійкої непрацездатності або за віковою ознакою, у зв'язку з вислугою років, або встановленої через медичне обстеження (для визначення інвалідності); пенсія призначається громадянам за їхню працю в минулому чи іншу суспільно корисну діяльність і покликана служити для них постійним і основним джерелом засобів до існування» [1, с. 45-46].

Думку В.А. Ачаркана поділяє й Я.М. Фогель, який стверджує, що загальною передумовою виникнення пенсійних правовідносин є постійна чи тривала непрацездатність, тобто певний побутовий стан організму людини [12, с. 13].

Досліджуючи сутність поняття «пенсія», вчені висловлюють різні думки щодо змісту даного поняття. Так, Р. Іванова вважає, що відмінності з окремих ознак пенсії мають суто термінологічний характер і тому на них зупинятися не слід. Професор І.М. Сирота, навпаки, не даючи власного визначення, детально зупиняється на ознаках, які пропонувались до включення у дефініцію пенсії; його міркування щодо недоречності введення окремих з них до визначення поняття «пенсія» і необхід-

ності уточнити інші заслугують на увагу [7, с. 9].

У цілому з наведених вище понять можна зробити висновок, що для пенсії характерними рисами є такі:

– пенсія – це платіж, що проводиться державою у грошовому вираженні. Існуюча сьогодні практика видачі пенсії товарами чи послугами є вимушеною тимчасовою акцією держави у перехідний період;

– вказані платежі здійснюються регулярно, тобто періодично, у встановлені законом строки. Чинне законодавство передбачає щомісячну виплату пенсій;

– кошти на виплату пенсій виділяються із спеціально створених для цього джерел (страхових фондів, державного бюджету);

– розмір щомісячної пенсії залежить від трудового стажу, заробітку, умов праці. При проведенні пенсійної реформи розмір пенсії залежатиме від тривалості страхового стажу і заробітку, з якого сплачуються внески;

– пенсія призначається лише тоді, коли настає передбачений законом страховий випадок (досягнення певного віку, інвалідність, смерть годувальника);

– участь громадян у створенні страхових фондів, з яких виплачується пенсія;

– коло осіб, які мають право на пенсію, точно окреслено в законі й розширеному тлумаченню не підлягає. До нього належать непрацевдатні громадяни, а також іноземці та особи без громадянства, котрі на законних підставах проживають на території України;

– порядок призначення та виплати пенсій регламентується нормативними актами найвищої юридичної сили – законом [10, с. 91-92].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» № 1058-IV пенсія – це щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов'язкового пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа у разі досягнення нею передбаченого цим Законом пенсійного віку чи визнання її інвалідом або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених цим Законом [3].

Підстави, умови і розмір пенсії визначаються відповідним законом. Підзаконними актами інколи встановлюються щомісячні виплати (наприклад, довічні стипендії), які за своєю природою є пенсійними, але відрізняються від них тим, що встановлюються органами виконавчої влади. Виплачуються пенсії у грошовій формі. Виплата пенсії натурою (продуктами, товарами) є порушенням прав людини і має розцінюватися як незаконна. Об'єктом пенсійних правовідносин є пенсія у грошовому вираженні [11, с. 272].

У солідарній системі громадяни України мають право на такі пенсійні виплати:

- 1) пенсія за віком;
- 2) пенсія по інвалідності внаслідок загального захворювання, у тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства;

3) пенсія у зв'язку з втратою годувальника.

Відповідно до чинного законодавства якщо особа має право одночасно на різні види пенсії за солідарною пенсійною системою, то їй призначається лише один вид пенсії за вибором.

Загальними умовами пенсійного забезпечення громадян є:

1) настання відповідного соціального ризику: досягнення загального чи спеціального пенсійного віку; настання інвалідності внаслідок загального захворювання (травми, не пов'язаної з виробництвом чи з дитинства); втрата годувальника;

2) наявність у особи необхідного страхового стажу.

Базовою величиною для обчислення розміру пенсій виступає заробітна плата особи. Як бачимо, важливою умовою для призначення пенсії є пенсійний страховий стаж. Таким вважається період, протягом якого особа підлягала загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню чи щомісяця сплачувала страхові внески у сумі не меншій, ніж мінімальний страховий внесок [5, с. 296-297].

У системі пенсійного забезпечення існує ще один вид пенсійних виплат, які здійснюються щодо окремих категорій громадян. Ці виплати зазвичай називають спеціальними (пільговими) пенсіями, оскільки:

- процес їх призначення та виплати регламентується спеціальними законами;

- виплачуються за рахунок коштів різних джерел;

- крім загальних умов пенсійного забезпечення, право на ці пенсії виникає за наявності спеціального стажу роботи на відповідних посадах. Порядок обчислення спеціального стажу та види діяльності, що зараховуються до цього стажу, визначаються законами, які регулюють ці види пенсійного забезпечення. У деяких випадках призначення спеціальної пенсії пов'язане з фактом заподіяння шкоди здоров'ю особи внаслідок екологічної катастрофи чи наявності у неї особливих заслуг перед Україною;

- переважно виплачуються у більшому розмірі порівняно зі страховими пенсіями.

Чинне законодавство передбачає такі *спеціальні пенсії*:

- військовослужбовцям, особам начальницького та рядового складу внутрішніх справ та деяким іншим особам;

- особам, які виконують обов'язки державної служби (державні службовці та прирівняні до них особи, посадові особи місцевого самоврядування, народні депутати, судді й службові особи органів прокуратури);

- науковцям (науково-педагогічним) працівникам;

- особам, які мають особливі заслуги перед Україною;

- особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Слід зазначити, що обов'язковою умовою призначення спеціальних пенсій є звільнення майбутнього пенсіонера з посади, яка дає право на таку пенсію.

**Висновок.** Таким чином, у всіх наведених вище визначеннях поняття «пенсія» зазначаються регулярність, періодичність, систематичність та інші її характерні риси, які визначають її правову природу, і уточнюється перелік випадків, із настанням яких вона признається й виплачується. Отже, ці ознаки можуть розглядатися як загальне визначення поняття «пенсія», оскільки вони охоплюють основні характеристики пенсії та виражають її сутність.

#### *Бібліографічні посилання*

1. Ачаркан В. А. Государственные пенсии / В. А. Ачаркан. – М., 1967.
  2. Болотіна Н. Б. Право людини на соціальне забезпечення в Україні : проблема термінів і понять / Н. Б. Болотіна // Право України. – 2000. – № 3. – С. 37.
  3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003 р. // ВВР. – 2003. – № 49–51. – Ст. 376.
  4. Ожегов С. И. Словарь русского языка : ок. 57000 слов / под ред. Н.Ю. Шведовой. – 17-е изд. – М., 1985 с.
  5. Пилипенко П. Д. Право соціального забезпечення : навч. посіб. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, С. М. Синчук та ін. – К., 2006.
  6. Прилипко С. Право на пенсійне забезпечення та його реалізація в умовах ринкової економіки / С. Прилипко // Право України. – 2003. – № 2. – С. 46.
  7. Сирота І. М. Право пенсійного забезпечення в Україні : курс лекцій / І. М. Сирота – К., 1998.
  8. Словарь иностранных слов. – 7-е изд., перераб. – М., 1979.
  9. Советское трудовое право / под. ред. Н. Г. Александровой и Д. М. Генкина. – М., 1946.
  10. Сташків Б. Пенсія як об'єкт правовідносин в соціальному забезпеченні / Б. Сташків // Право України. – 1998. – № 11. – С. 91–92.
  11. Сташків Б. І. Теорія права соціального забезпечення : навч. посіб. / Б. І. Сташків. – К., 2005.
  12. Фогель Я. М. Право на пенсии и его гарантии / Я.М. Фогель. – М., 1982.
- Надійшла до редакції*

**Л.В. Межевська**

викладач

(Дніпропетровський державний  
університет внутрішніх справ)

УДК 349.2 : 35.08

## **УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ВІДСТОРОНЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ВІД РОБОТИ (на базі соціологічного дослідження та досвіду зарубіжних країн)**

В статті розглядаються окремі питання відсторонення державних службовців від роботи на базі проведеного соціологічного дослідження та досвіду окремих зарубіжних країн, зокрема, Російської Федерації, та визначаються шляхи подолання існуючих нормативних прогалин регламентації процедури застосування даного запобіжного заходу впливу на службовця з боку держави.

**Ключові слова:** відсторонення від роботи, соціологічне дослідження, державні службовці.

В статье рассматриваются отдельные вопросы отстранения государст-